

Реферат на тему: "Проблема традицій і новаторства в українській літературі кінця XIX — початку XX ст"

Тематично-літературні реферати

Проблема традицій і новаторства в українській літературі кінця XIX — початку XX ст.

Кінець XIX — початок XX ст. - один із найцікавіших і найскладніших періодів не лише в мистецтві, а й у суспільному житті. Суспільство втрачає духовні орієнтири, не знає, у що вірити та куди йти. А література, не задовольняючись формами критичного реалізму, теж немовби опинилася на роздоріжжі. Перед письменниками стояло завдання осмислити кризу в соціальному середовищі та мистецтві і віднайти шляхи подальшого розвитку культури.

Донедавна українську літературу кінця XIX — початку XX ст. не досліджували комплексно, як систему, не вивчали об'єктивно, із врахуванням усіх мистецьких явищ і фактів, не розкривали широту й різноманітність оновлення стилевих особливостей літератури. В останні роки інтерес дослідників-літературознавців до цієї культурної епохи значно зріс, що викликало неоднозначні, інколи навіть діаметрально протилежні погляди на проблему визначення художніх методів та стилів художньої літератури кінця XIX - початку XX ст.

Серед теоретичних проблем, висунутих літературним процесом 90-х років XIX ст. і початком наступного, можливо, центральною є проблема визначення художнього методу, проблема поєднання традицій та новаторства в літературі.

Українська література кінця XIX — початку XX ст. - явище загальноєвропейського типу, і, як така, вписується у той процес зміни типів художнього мислення, методів, стилів, який визначає історико-літературний розвиток майже всіх європейських (у тому числі й слов'янських) літератур цього періоду. Загальновизнано, що в кінці XIX — на початку XX ст. в усіх європейських літературах розпочиналося становлення модернізму - художньої системи, принципово відмінної від художньої системи критичного реалізму.

В історії української літератури кінець XIX - початок XX ст. - період, позначений активним протистоянням і поєднанням реалізму й модернізму, традиційного та модерного мистецтва.

Молоде покоління українських письменників, розквіт творчості яких припадає на цей період, під впливом соціально-культурної ситуації в Україні і нового досвіду європейських літератур дедалі більше усвідомлює обмеженість критичного реалізму, необхідність змін, відходу від традиційних проблем і форм їх зображення. Визрівали протест проти натуралізму, вузького просвітництва, "грубого реалізму", бажання якось наблизитися до новітніх течій європейської літератури, зруйнувати стереотипи і нормативи реалістичного побутописання.

Своєрідність літературного розвитку кінця XIX – початку XX ст. розуміли вже сучасники. У 1901 р. І.Франко пише про традицію й новаторство творчості молодих українських письменників у статті "З останніх десятиліть XIX віку": "Засвоївши літературні традиції своїх учителів, молода генерація письменників, до яких належать Ольга Кобилянська, В.Стефаник, Л.Мартович, Антін Крушельницький, Михайло Яцків і Марко Черемшина, прагне відображати своєрідність українського життя у зовсім новій європейській манері" [1, 108]. У цій статті І.Франко велику увагу приділяв дослідженню нових особливостей літератури кінця XIX — початку XX ст., правдиво висвітлив ті риси, що відрізняли "нову школу" літератури від "старої", а в статтях, "Старе й нове в сучасній українській літературі", "Принципи й безпринципність" та ін. продовжив розмову на цю тему.

Академік О.І.Білецький зауважував, що література кінця XIX — початку XX ст. – це час народження нової формації реалізму, для якої не знайшли ще вдалої назви, хоч для кожного ясно, що реалізм М.Коцюбинського, В.Стефаника, С.Васильченка та ін. відрізняється від реалізму їхніх попередників: "Це в усякому разі народження нової реалістичної літератури, що жила ідеалами наукового соціалізму і вела боротьбу проти просвітництва, що вироджувалося, проти декадентства і "чистого мистецтва"" [2, 70].

Сучасні літературознавці, зокрема В.Мельник, М.Наєнко, вважають, що "антинауково було б трактувати її (літературу кінця XIX – початку XX ст.) як органічне продовження класичного реалізму", що "то був ніякий не реалізм, а те, що пізніше назване модернізмом" [3, 54-63].

Сьогодні літературознавці намагаються осмислити процес зміни художніх методів, стилів та напрямів в літературі кінця XIX – початку XX ст. і трактують його або як продовження критичного (чи, як його ще називають, класичного) реалізму, або як початок модернізму ("ранній" модернізм). Проблема хронологічних рамок українського модернізму і критичного реалізму, а також письменників, яких називають модерністами чи реалістами, залишається дискусійною.

Традиційно вважається, що зачинателем українського модернізму був Микола Вороний. Готуючи в 1901 р. альманах "З-над хмар і долин" (вийшов у 1903 р.), М.Вороний опублікував у "Літературно-науковому віснику" відкритий лист до українських письменників, в якому закликав надсилати твори, в яких були б "усунуті набік різні заспівані тенденції та вимушені моралі", де було б "хоч трошки філософії, де хоч клаптик яснів би ... блакитного неба". М.Вороний вважав неприйнятними для свого альманаху примітивні побутово-етнографічні та натуралістичні, спрощено тенденційні твори. Основна думка виступу М.Вороного виділялася чітко: він закликав писати інакше, "по-сучасному", оновлювати літературу, виходячи насамперед із суто художніх вимог і завдань. Тим часом молодші автори, передусім ті, що складали ядро групи "Молода муза", наголошували, що кризу в літературі спричинив "тенденційний реалізм" І.Нечуя-Левицького, П.Мирного, І.Карпенка-Карого та ін., у яких "кожну описану подію можна було контролювати метром і кожну їхню тенденцію – звичайним

розумуванням". Щоб вийти з цієї кризи, треба стати на інший шлях: "Воля і свобода в змісті й формі, щирість у почуваннях людських і в тонах природи". Оскільки молодомузівці художню красу намагалися цілком відмежувати від суспільно-патріотичних мотивів, І.Франко вважав, що цей шлях веде "літературу в якийсь глухий кут, де можна хіба що повіситись" [4, 410].

Чому І.Франко, так радіючи, що вся "наша поезія пішла новою дорогою", все ж таки не сприйняв естетичних засад модернізму?

Безперечно, що оновлення і збагачення художнього методу диктувалося самим життям, проте, на думку І.Франка та ін. письменників, таке оновлення повинно було здійснюватись аж ніяк не за рахунок заперечення громадськості й соціальності письменства. І.Франко, М.Коцюбинський, Леся Українка та ін. прагнули у своїй творчості поєднати кращі традиції вітчизняної літератури з новими віяннями західноєвропейської. Тому М.Коцюбинський і М.Чернявський звернулися з відозвою до своїх колег по перу наближатися у своїй творчості до проблем життя, удосконалювати свій образний інструментарій [5, 280-281]. Через те й розгорнулася полеміка на сторінках "Літературно-наукового вісника" навколо статті С.Єфремова "В поисках новой красоты (заметки читателя)", де є різкий протест проти розриву з усталеними традиціями, звинувачення молодих письменників у сліпому копіюванні чужинецьких мистецьких форм, прийомів і стилів.

Причину такого ставлення ми вбачаємо в специфіці українського літературного процесу, який формувався не тільки під впливом мистецьких віянь Заходу, а й на підставі відновлюваної вітчизняної традиції.

Оскільки український реалізм був здебільшого народницьким, "селянським" реалізмом, остільки антинародництво стало важливою засадою модерністів. Прозвучали заклики до оновлення і розширення проблемно-тематичного діапазону, відходу від переважно селянської тематики, характерів, зрештою, мови, лексики. Нарешті, на противагу народницькому реалізмові, модернізм відстоював пріоритет індивідуального над колективним, права особистості, а не абстрактні інтереси суспільства, в жертву яким приносилися особисті пориви.

Найважливіші риси, що характерні модернізмові, – це, по-перше, переважна увага до власне естетичних, художніх вартостей, а не до суспільних потреб, рішуча вимога незаангажованості мистецтва, звільнення його від служіння позаестетичним потребам (народу, нації, трудящих, партій тощо), а відтак – і ствердження права митця творити за законами краси й художньої довершеності.

Та цього не могли собі дозволити українські письменники, які жили й творили на межі XIX і XX ст.

Ще С.Єфремов, автор опублікованої в 1911 р. "Історії українського письменства", зазначав, що упродовж віків зміст, форми української літератури визначали чотири ідеї: "елемент свободи" для людини, невинна визвольна течія – це перша ідея. "Визвольно-національна ідея тягнеться другою червоною ниткою через усю історію нашого письменства". Третьою рисою (ідеєю) стає "поступова течія народності в змісті

й формі", в літературній народній мові. А четверта - це її "принцип громадського слугування народові, тим широким масам трудящого люду, що кінець-кінцем дають життя, підпору і поживу всім заходам рук людських, а серед них і письменству" [6, 22].

Не можна не погодитися з тими дослідниками української літератури кінця XIX - початку XX ст., які вважають, що саме життя зобов'язує українських письменників не поривати з реальною дійсністю і водночас дбати про новизну змісту, настроїв, форм. Оскільки українські митці були в основному вихідцями з гущі народу, який стогнав у ярмі соціального й національного гніту й потребував захисту, то вони не могли й не мали морального права забувати й про великі традиції.

І.Франко, схвально ставлячись до нових віянь в українській літературі, не міг змиритися з тими основними постулатами модернізму, які пропагував М.Вороний. Іван Франко у вступі до поеми "Лісова ідилія" назвав Миколу Вороного "ідеалістом непоправним", який вимагає від авторів :

Пісень давайте нам, поети,
Без тенденційної прикмети,
Без соціального змагання,
Без усесвітнього страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучних закликів до бою...

І.Франко утверджував думку про те, що "сучасна пісня не перина... вона вся пристрасть і бажання, і вся вогонь, і вся тривога, вся боротьба, і вся дорога..." У відповідь на його "Послання" М.Вороний написав вірш "Іванові Франкові", якому передує епіграф із Ш.Бодлера: "Предметом поезії є тільки вона сама".

Оскільки модерністи переважну увагу звертали на естетичні, художні вартості, а не на соціальні проблеми, вимагали звільнення мистецтва від служіння позаестетичним потребам (народу, нації тощо), то з такої позиції ні І.Франка, ні Лесю Українку, ні В.Стефаника, ні М.Коцюбинського не можемо назвати модерністами. Вони бачили перед собою інші завдання, сповідували іншу віру, служили іншим ідеям. Творчість І.Франка, Лесі Українки чи М.Коцюбинського, В.Стефаника, С.Васильченка аж ніяк не назвеш асоціальною: вона сповнена "усесвітнього страждання", "гучних закликів до бою", їхня пісня - і "вогонь", і "боротьба", і "тривога". Вони не могли, та й не мали морального права стояти осторонь національних і соціальних питань.

На думку М.Жулинського, авторитетні українські письменники, такі як І.Франко, І. Нечуй-Левицький, С.Єфремов, "не хотіли визнавати, що потрапили у своєрідну ідеологічну пастку, зумовлену соціальними і національними домаганнями", їм "вважалося неприпустимою естетичною забаганкою заворожувати себе тими особливостями мистецтва, які закладені у формі, символі, асоціаціях, відчуттях..." [7, 149]. Микола Жулинський, і з ним важко не погодитися, вважає, що це - трагедія української літератури, оскільки метод критичного реалізму "сковує творчу волю митця, змушує його "працювати" на соціальну ідею, і ця ідея - благородна, вимірювана широкими масами, історично перспективна - підкорювала фантазію митця, певною

мірою диктувала тему, стиль, форму зображення" [7, 151]. Таким чином, закономірний процес зміни творчих напрямів, методів, стилів зазнав ідеологічних коректив, а український модернізм (і в цьому його світоглядна криза) із самого початку став заложником ідеології.

Можна лише погодитися й з іншим літературознавцем – Богданом Бенесом, який писав про І.Франка, що він потрапив у прірву між двох літературних епох і ніколи не міг повністю проголосити свою приналежність ні до однієї з них. Це трагедія не лише І.Франка, а й інших письменників – його сучасників, яким "доля дала творити на перехресті двох літературних діб у народі, який мав важливіші за літературу проблеми" [8, 24].

Вибір між мистецтвом і соціальним обов'язком письменників кінця XIX – початку XX ст. не відбувся на користь першого чи другого. Не відмовляючись від служіння соціальній та національній ідеї, вони разом з тим свідомо чи несвідомо у своїй творчості рівнялися на кращі зразки західноєвропейського мистецтва. Проте не запозичували їх сліпо, а перепускали через своє небайдуже до народних страждань серце. Так вони створили літературу, яка має реальну основу, але поривається "у блакить". Водночас було б помилковим вважати літературу 90-х років XIX ст. і перших десятиріч XX ст. прямим продовженням методу критичного реалізму, адже навіть традиційні теми зображувалися не так, як у критичному реалізмі, стиль; форма зображення в кінці XIX – на початку XX ст. були вже іншими.

Маємо всі підстави стверджувати, що на межі століть з'явилася нова література, неповторна й оригінальна. Так із синтезу традиції і новаторства, критичного реалізму й модернізму утворився новий світогляд, новий художній метод. Для українського письменства він став порубіжним явищем, сполучною ланкою між класичним реалізмом другої половини XIX-го ст., з його вірою у можливість раціонального пізнання і пояснення світу, і періодом активного утвердження на зламі століть суб'єктивних стилів і напрямів, добою модернізму.

Література

1. Франко І.Я. Старе й нове в сучасній українській літературі // Зібр. тв.: У 50 тт. — Т. 35. — К.: Наука, 1982.
2. Білецький О.І. До питання про періодизацію історії дожовтневої української літератури. — Зібр. праць: У 5 т. — Т.2.- К.: Наука, 1965.
3. Література XX ст.: проблеми періодизації. (Круглий стіл) // Слово і час.— 1995.— № 4. — С. 54-63.
4. Франко І.Я. Зібр. творів: У 50-ти тт. — Т. 37. -К.: Наука, 1982.
5. Коцюбинський М.М. Твори: В 7-ми тт. — Т.5. — К.: Наука, 1975.
6. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2 т. — Т.1. — К., 1924.
7. Жулинський М. Традиція і проблема ідейно-естетичних пошуків в українській літературі кінця XIX – початку XX століття // Записки наук. товариства імені Т. Шевченка. Праці філолог. секції. — Львів, 1992. — С.141-153.
8. Небесьо Б. Любовний трикутник: Іван Франко – народ – модернізм // Сучасність. —

1991. — № 9. — С.17-25.